

Rezumatul

tezei de doctorat: *Cinstirea preasfintei Euharistii în dieceza Transilvania în secolul XIX.*

Doctorand: Horváth István

Conducător științific: Prof. Univ.Dr. Marton József

Facultatea de Teologie Romano-Catolică

Universitatea Babeș-Bolyai

2012

Prezentul studiu în primul său capitol analizează întrebări importante ale istoriei teologiei care au fost ridicate cu privire la cinstirea Euharistiei în Transilvania secolului 19. Obiectivul primar al studiului a fost găsirea directivelor teologiei euharistice în această regiune geografică și monitorizarea punerii acestora în practică. Am încercat să prezentăm teoriile și subiectele teologice într-un context istoric. Acest fapt dând posibilitatea unei interpretări mai ample. Astfel, ajungând în prim-plan natura praxeologică a teologiei euharistice.

Teoria noastră a fost următoarea: Învățătura despre sacramentul euharistiei din secolul 19. reprezintă o tranziție între teologia Conciliului din Trento și Conciliul II. din Vatican. Lucrările teologice ale acestui secol, ne-au oferit mai mult decât o reflexie a Consiliului din Trento. Se poate simți în acestea o reînnoire teologică a secolului 20 în mai multe puncte de vedere. Prin cercetarea în mod special a regiunii Transilvănene, am emis ipoteza că în regiunea aceasta, pe lângă recepția Conciliului din Trento, ne întâlnim și cu lucrări teologice independente, care reflectă caracteristicile specifice regiunii.

Prezenta teză este împărțită în trei capitole mari: I. Prezentarea dogmatică și istorică a studiului euharistiei (doctrinei euharistiei), II. Studiul euharistiei în literatura teologică maghiară din secolul 19, III. Viața creștină euharistică. Considerații teologiei aplicate.

Primul capitol are un caracter dogmatico-istoric. Euharistia este prezentată ca un chenar liturgic al teologiei. În acest capitol teza se angajează să prezinte o preistorie a teologiei euharistice. În consecință, după scurta prezentare dogmatico-

istorică, a cărei rol este conturarea esenței teologice a euharistiei, am considerat că are o importanță deosebită luarea în evidență a teologiei euharistice a Consiliului din Trento (Concilium Tridentinum, Sessio XIII: *Decretum de sanctissima Eucharistia*), respectiv a recepției neotomiste a acesteia.

Cercetarea a evidențiat fundamentele și principiile învățaturii sacramentale a bisericii legat de euharistie.

(1) Euharistia este o rememorare a misterului paschal. O componentă esențială este anamneza hristică. Misiunea Bisericii este celebrarea misterului paschal în comunitate. Acest lucru întâmplându-se prin puterea Duhului – subliniază conciliul, evidențind dimensiunea pneumatologică a misterului paschal.

(2) Hristosul euharistiei și revelarea operei mântuirii. Legat de aceasta, celebrarea euharistică ca înfăptuirea completă a evenimentului mântuirii și siguranța prezenței veșnice a lui Hristos în Biserică. Prin urmare, este de la sine înțeles că Sfânta Liturghie se realizează în persoana lui Hristos. Mesajul său prin urmare are caracter soteriologic: primind rol central jertfa, legământul și iertarea păcatelor.

(3) Euharistia este prezentarea jertfei Bisericii. Astfel *comunitatea* adunată pentru celebrarea euharistică, reprezintă subiectul Euharistiei. Celebrarea euharistică are caracter comunitar: comunitatea, congregația și ospățul (celebrarea) sunt realități care se condiționează reciproc.

(4) Celebrarea euharistică are caracter de ospăț. Astfel, aspectele corelante ale Sfintei Liturghii sunt: *jertfa* (jertfirea pe cruce), *anamneza* morții și învierii Domnului și *ospățul sfânt*.

(5) Euharistia este unealta clădirii Bisericii. Astfel dobândește Euharistia semnificație eclesiologică și devine nucleul Bisericii și semnul unității.

(6) Euharistia este izvorul și culmea vieții creștine și a modului de viață creștin. Un izvor de putere și har care servește la sfințirea și îndumnezeirea omului și a relațiilor umane, la slăvirea lui Dumnezeu și la atingerea scopului final al vieții. Analizând documentele conciliului putem observa că în cercetarea tainei sfinte a euharistiei, biserica își centrează învățăturile în jurul a două tematici majore: comunitatea trinitară și Hristologia. În contextul amândurora se poate afirma dinamica, care pe de o parte este una internă, adică *integrativă*, pe de altă parte este una externă, adică una cu *caracter misionar*. În context trinitar, aceasta

este o invitație spre unitate și în același timp trimitere (corespunzătoare misiunii trinitare), în timp ce în lumina Hristologiei aceasta este o invitație la viața hristică și testimonialul acesteia în lume.

Teologia conciliului tridentin devine completă prin recepția tomistă a secolului 19. Neotomismul se străduiește să transpună trecutul, tradiția în prezent. Prin urmare am considerat importantă încercarea de clarificare a acestei problematice, relatând provocările erei Iluminismului și Romantismului, respectiv a inovațiilor lor. Am încercat să urmărim problematica menționată în teologia lui J.M. Scheeben.

Capitolul I. se încheie cu analiza situației Transilvănene. În primul rând am încercat să schițăm contextul istoric și politic. Provocările acestora au inspirat episcopii catolici renaștenști (Szepesy, Haynald, Fogarasy, Lönhárt, Mailáth) să caute soluții spre întărirea vieții bisericești. În urma analizei a devenit evident că în practicile Bisericii se oglindesc evidențierile (profesionale) de specialitate ale teologiei, în mod special în acele relatări descriptive ale euharistiei, care sunt proprii vieții liturgice. Aici devine evidentă forma dinamică a vieții religioase euharistice. Liturghia reprezintă un dinamism de natură pneumatică.

Liturghia, înlăturând conceptul static-cosmologic a istoriei și universului, primește un dinamism cu un caracter personal și pneumatologic, încadrat într-un concept unitar a istoriei mântuirii. Analizarea epocii din vizor, dovedește că conceptul scolastic de gen substanțialism-esențialism, dominant la conciliul tridentin și caracteristic pentru teologia recepției conciliului a schimbat de o optică centrată pe persoană, care primește o tentă existențială.

Astfel se poate explica și faptul că directivele acestei ere dogmatico-istorice au mai degrabă caracter practic, decât o preocupare de analizare a problemelor de principiu. Pe parcursul cercetării devine evident și faptul că teologia secolului 19 se străduiește să integreze în viața credincioșilor sacramentele și viața sacramentală, ca fiind un proces al vieții, acordând o importanță majoră pe caracterul eclesiologic al sacramentelor. Astfel prin fundamentele hristologice, sacramentele dobândesc în mod ferm caracter eclesiologic.

În secolul 19 nu doar episcopii au excelat în încercarea de a relansa viața spirituală ci și preoțimea însăși. Un exemplu bun în acest sens este canonicul *Szabó János*, care prin scrierile sale, în principal apologetice și misionare, a avut

un rol considerabil în reînnoirea vieții spirituale ale diocezei. În Transilvania secolului 19 joacă un rol major *exemplarismul* creștin. Sursa acestuia este tipologia virtuților creștine, care se prezintă a fi calea perfecțiunii creștine. În acest context, personalitățile marcante ale trecutului creștin se prezintă ca toposurile profilului vieții creștine. Alăturarea la aceștia (= *imitatio sancti*) înseamnă formarea caracterului creștin. Se înțelege astfel că personalitățile contemporane marcante ale Bisericii și sfinții, joacă un rol deosebit și asupra vieții omului creștin (transilvănean). Un rol major primesc în acest context Sf. Ioan Maria din Vianney și Sfânta Tereza de Lisieux, cele mai cunoscute personalități ale vieții creștine din acea perioadă. A devenit evident că considerațiile doctrinei sacramentale ale secolului 19 au reprezentat încrucișarea dintre Consiliul Tridentin și Vaticanum II. Dovadă acestui fapt stau deciziile episcopale și activitățile teologilor. Este clar, că operele teologice maghiare, respectiv cele din Transilvania, scrise în timpul perioadei analizate, stau sub influența teologiei perioadei premergătoare conciliului Tridentin, respectiv celei din timpul și de după conciliu. Nu se pot defini ca fiind originale, deoarece literatura teologică maghiară din acel timp s-a format sub influența teologilor germani. Putem să vorbim în special despre traduceri și montaje teologice. Astfel scrierile teologice maghiare din secolul 19, sunt scrieri sfințite recepției tridentine, care se încadrează în chenarele teologiei scolastice. Din acest motiv urmăresc liniile directe ale Școlii Romane. Concluzia este clară: secolul 19 cu toate că rămâne întipărit ca fiind o perioadă extrem de dificilă în istoria transilvăneană, totuși datorită preoțimii transilvănene, putem să îl numim renașcentismul vieții religioase.

După cum am amintit deja, fundamentele consolidării vieții creștine au fost dispozițiile, circularele și îndemnul preoțimii. Prin urmare, joacă un rol semnificativ preoții, literatura spirituală și nu în ultimul rând parohiile și eparhiile.

Capitolul al doilea se concentrează asupra analizării literaturii teologice maghiare. Analizează două unități mai mari: învățăturile euharistice și scrierile dogmatice. Este evident că în această regiune argumentele teologice predominante au natură catehetică. În ceea ce privește structura lor, acestea discută în detaliu dogmele, și încearcă să le facă înțelese conținutul semnificativ prin metafore, parabole și pilde. Se poate afirma în mod evident că în lucrările teologice analizate

predomină recepția tridentină. Totuși în unele problematici, în mod special în cele ale izbăvirii, ale jertfei lui Hristos, ale universalității mântuirii, se fac simțite anticipările Conciliului al II-lea din Vatican. Analizele au întâmpinat două dificultăți.

Prima: bazele literaturii teologice maghiare le-au constituit literaturile germane de profil (Diekamp, Bartmann, Pohle, Lienhardt, Scheeben). În limba maghiară sunt cunoscute lucrările lui Kűhár Flóris, ale lui Radó Polikárp, Szunyogh Xavér Ferenc OSB și ale lui Mihályfi Ákos. Literatura teologică a perioadei date, abia dacă se poate numi originală. A doua: cu toate că prezenta lucrare dorește să se concentreze asupra analizei literaturii teologice transilvănene din secolul 19, totuși în mod special la analizarea sistematică a problematicilor, evaluează teologi din Ungaria. Teologia acestora însă se poate numi și „transilvăneană”, căci sunt cunoscuți și pe scena teologică locală, fiind chiar considerate puncte de referință. Două surse teologice sunt examinate, mai întâi discursurile teologice (scrieri euharistice zeloase cu conținut teologic), apoi lucrări teologice reprezentative.

Discursurile cu conținut teologic cu toate că conțin idei teologice, se concentrează în principal pe puterea tămăduitoare a sacramentelor și privesc euharistia ca fiind soluția cea mai ideală pentru rezolvarea unei probleme. Plasează în prim plan „atitudinea euharistică”, ca fiind singura reacție corectă la dificultățile interne sau externe. Literatura teologică de specialitate actuală ar plasa acest tip de teologie euharistică în sfera problematicilor catehetice sacramentologice. Lucrările teologice având și ele într-o anumită măsură caracter praxiologic. Pun în prim-plan angajamentele preoțești și practicile eccleziiale. Tocmai din acest motiv sunt utilizabile manualele de practică, ale căror scop primar este descrierea profesională cât mai precisă a practicii celebrării euharistiei, astfel încât aceasta să fie una corectă și permisă. Descoperiri valoroase ale cercetării sunt catehezele lui Láng János, discursul lui Szebeni János cu ocazia sărbătoririi Trupului și Sângelui lui Hristos, discursul bisericesc a lui Herbányszky Adolf. Sunt de asemenea importante și scrierile lui Rudloff Leo, Chaumant și a lui Nogáll, însă nu constituie standarde de referință. Lucrările teologice prezentate sunt în primul rând practice și mai puțin sistematice/teoretice. Sunt menite să ofere orientări practice în activitatea pastorală. Astfel, par să fie ca niște manuale școlare care încearcă să clarifice în detaliu întrebările legate de sacramente: durata, forma,

valabilitatea, etc. De aceea am putea spune că expunerile dogmatice nu au caracter integrativ, nu au deschidere spre variabilele spiritului contemporan și se mulțumesc în continuare cu recepțiile Tridentiene simple și cu explicațiile cazuistice ale teoriilor conciliului din secolul al 16-lea.

O schimbare reală au reprezentat lucrările sistematice. Importantă este dogmatica lui Répászky József. Acceptat universal și decisiv nu a fost însă el, ci Schütz Antal. Schütz Antal ne oferă imaginea completă a studiului Euharistiei în contextul istoriei dogmelor, detaliind patrimoniul conciliului tridentin și în același timp oferind o viziune spre tratatele teologice „moderne” de la sfârșitul secolului 19. Surprinzător este că în lucrările sale teologice întâlnim deseori teorii pe care azi le asociem cu Conciliul al II-lea din Vatican (planul de mântuire unic, interpretările eclesiologice și hristologice ale sacramentelor, etc.). În consecință, cel de al 2-lea capitol este o prezentare, respectiv analiză teologică care se concentrează pe lucrarea lui Schütz Antal: *Euharistia. Sacramentul în lumea credinței și rațiunii* (Budapesta 1943).

Teologia lui Schütz s-a conturat astfel: are credința fundamentală că auto-realizarea omului este condiționată de prezența lui Dumnezeu. Orientarea omului spre transcendent nu poate fi negată. Conform abordării lui Schütz calea bilaterală de întâlnire a Dumnezeului clasic cu omul, adică calea descendentă și cea ascendentă se unifică în cristologie. Schütz pune într-o relație lineară sacramentul euharistiei cu întruparea. Euharistia este deplinătatea revelației de sine a lui Dumnezeu, de aici izvorăște misiunea Bisericii: să accepte în mod fidel și consecvent, dar să și mărturisească acest caracter al Euharistiei. Din punctul de vedere a lui Schütz euharistia se poate interpreta corect doar în context eclesiologic.

Pentru Schütz accesul rațional al studiului euharistic este deosebit de important. De aceea încearcă să abordeze transsubstanțierea fizico-teologică. El dorește să construiască „*philosophia eucharistica*” pe această activitate a creierului și astfel dorește să ofere o așa numită epistemologie euharistică sau gnoseologie. Acest lucru nu plasează însă misterul euharistiei pe loc secundar. Caracterul de mister al euharistiei Schütz încearcă să o explice prin „metafizica euharistică”. Interpretarea eclesiologică primește de asemenea un rol deosebit. Doctrina euharistiei este efectul unui proces îndelungat. Proces în care se atribuie

un rol important *consensus fidelium*-ului. Din punct de vedere al problematicii eclesiologice, după părerea lui Schütz se poate afirma explicit centralismul sacramentologic al credinței catolice. Acest lucru manifestându-se în viața religioasă. De aici izvorăște „școala de cult (adorare)”, „cel mai expresiv mod al adorației”. Se poate observa în teologia lui Schütz că abordările sale se localizează în cadrul subiectelor dogmatice și filosofice contemporane, însă gândirea sa, explicațiile sale, se pot numi avansate, chiar și la nivelul tratatelor teologice din ziua de azi. El reușește să evite rigiditatea teologică în general specifică a acelei perioade și pericolul de a rămâne doar la analizele considerentelor de principiu, fără a se aventura în problematica de detaliu a practicii pastorale. Rezumatul teologiei este un angajament euharistic: orto-praxia.

Ca un rezumat al capitolelor anterioare, *capitolul al treilea* examinează viața comunității care se formează în jurul euharistiei. Pe parcursul cercetării a devenit evident că prezența euharistică trebuie interpretată din punct de vedere dinamic și nu static. Caracterul restaurativ al euharistiei fiind clară.

Capitolul final al lucrării urmărește două scopuri: în primul rând dorește să prezinte, prin alegerea selectivă a materialelor folosite și prin căutarea unor scrieri reprezentative, că teologia transilvăneană pășește pe calea clarificării teologice. Materialul arhivistic prelucrat în această lucrare (în primul rând din Arhiva Episcopiei din Alba Iulia, arhiva Parohiei Sf. Mihail și arhiva Parohiei din Mănăstur din Cluj-Napoca) își propune să prezinte acest proces formal-informativ. Pe de altă parte dorește să ofere o perspectivă asupra vieții eparhiale legată de viața Asociațiilor Euharistice.

Urmărirea scopului teologic a avut ca rezultat concluzia: teologia secolului 19 se confruntă cu un pericol intern major, deoarece dă naștere unor orientări teologice „moderne”, care apreciază în mod pozitiv ideea realsimbolică a patristicii, dar pe care o separă de concepția „magico-materializatoare” a teologiei scolastice. Lucrarea se angajează să facă o reevaluare esențială: trecând dincolo de concepția „fizicistă” a euharistiei, ca apoi prin oglinda dialecticii aristoteliene noi, să reanalizeze moștenirea unică a patristicii: *symbolum*, *figura*, *imago* și *sacramentum*. Întâlnirea sacramentală nu mai înseamnă o participare reală, ontologică în realitatea simbolizată, ci reduce relația dintre simbol și simbolizat la una rațională. Simbolul real se reduce ca urmare la un simbol noetic. Este din ce în

ce mai evident că în teologia prezenței euharistice percepțiile transsignificației și transfinalizației sunt insuficiente pentru explicarea realprezenței. Corectura teologică evidențiază că această prezență are la bază întruparea, misterul umanului-divin. Această teologie oferă un cadru sinoptic pentru întrupare și prezență euharistică. Întruparea reală a lui Hristos, înseamnă în esență prezență identică ca și în Euharistie, în pâinea și vinul consacrat. Acestea sunt acele semnale care se identifică în final cu realitatea vizată.

Această teologie formulează o teză evidentă, susținând dinamismul prezenței euharistice: prin vinul și pâinea consacrată, Hristos ni se dăruiește pe sine. Prezența sa nu se poate limita la actul liturgic. Dăruirea de sine directă și completă (a Tatălui și a noastră) este modul de existență permanent al lui Isus și prin urmare este permanent prezent în Euharistie. Astfel euharistia apare ca locul de anticipare a cosmosului reînnoit.

Interpretarea prezentată a euharistiei se oglindește în viețile Asociațiilor Euharistice. La punctul de cotitură a secolelor 19/20, fenomenul central al vieții religioase este cinstirea (adorarea) euharistiei. Este de la sine înțeles că centrul vieții religioase este cinstirea euharistiei.

Prezența dinamică în jurul nostru este baza sigură a situației actuale. Euharistia nu este doar izvorul vieții unui individ, ci și purtătoarea existenței în comunitate. Acest lucru este confirmat de numeroase documente contemporane: circulare episcopale, cereri adresate autorităților eparhiale, respectiv rapoarte. Dincolo de interpretarea teologică a euharistiei, trebuie să vorbim despre acea abordare care vede în euharistie sursa existenței vieții creștine. Conform acesteia în interpretarea existenței individuale, cât și colective, este esențială perspectiva euharistică. Un comportament contrar duce la dezintegrarea omului. Conform circularilor episcopale, este convingerea omului credincios că în momentele de cotitură ale vieții Euharistia are un rol important.

Capitolul încearcă să urmărească rolul cinstirii euharistiei în viețile Asociațiilor Euharistice. Activitățile diferitelor organizații devoționale și religioase sunt în strânsă legătură cu viața religioasă catolică din Transilvania. Viața comunității a cuprins deplinătatea existenței umane: biserica s-a străduit să fie prezentă în diferitele etape ale vieții.

Uniunea Populară Catolică din Transilvania și Asociațiilor Euharistice au în

vizor tinerii, Garda Inimii se ocupă de copii, Congregația Mariei și Uniunile pentru tineret se străduiesc să diversifice și să facă mai atractivă viața spirituală a tinerilor catolici.

O convingere fundamentală a creștinismului contemporan este că sunt necesare înființările Asociațiilor Euharistice a căror scop să fie crearea și cultivarea spiritului euharistic. Importanță deosebită primește caracterul confesional (de mărturisire a credinței) al cinstirii euharistiei. Nu lipsește nici caracterul de recunoștință (gratitudine) al cinstirii euharistiei. Un rol deosebit de important în cinstirea euharistiei îl are preotul. Euharistia este fundamentul vieții preoțești și a pastorației. Element important al spiritului euharistic este faptul că Episcopii Transilvăneni au susținut viața religioasă euharistică. Acest lucru este evidențiat și prin șirul lung al prevederilor care impun fondarea unor Asociații Euharistice.

În această parte a lucrării am încercat să exemplificăm viețile acestor Asociații Euharistice. Și am prezentat viețile asociațiilor din trei eparhii. Prezentarea cât mai fidelă a perioadei, justifică citatele lungi. În acest caz, ne-am decis să păstrăm regulile gramaticale valabile atunci. Materialul utilizat a fost prezentat în lumina publicațiilor acestor asociații. Înscriserile cu privire la viața asociației din Cluj Napoca se bazează pe o literatură bogată. După cum am amintit deja, Parohia Sf. Mihail din Cluj Napoca a reprezentat nucleul vieții Asociațiilor Euharistice. În legătură cu acest subiect putem vedea o prezentare detaliată în caietele și publicațiile Asociației Euharistice clujene: *A Kolozsvári Oltáregyesület 1901–1904*.

Capitolul acesta prezintă și viața interioară a acestor societăți și regulile lor. Face referire și la rolul acestora în societate și evidențiază faptul că scopul primar al acestora este cinstirea Euharistiei. Atitudinea euharistică este o manifestare externă a vieții creștine înrădăcinată în sufletele credincioșilor. Viața în aceste societăți nu se poate limita deci, doar la atitudinea credincioșilor, nu poate rămâne doar o mișcare cu încărcătură spirituală, ci trebuie să devină o viață activă în rugăciune. În acest spirit se poate defini scopul vieții acestor societăți: cinstirea continuă a euharistiei și ajutorarea comunităților bisericești sărace.

La finalul lucrării putem să concluzionăm următoarele: cinstirea euharistiei în Transilvania secolului 19, urmează considerațiile teologice ale Bisericii

universale. Primește în mod receptiv învățătura euharistică a conciliului tridentin, prezentă într-o lumină neotomistă. În același timp utilizează și directivele scrierilor teologice care indică deja spiritul conciliului al II.-lea din Vatican. Pe lângă argumentările teologice doctrinale, începe să aibă un caracter practic din ce în ce mai pronunțat. Tezele teologice ontologico-esențialiste sunt înlocuite de exigențele praxeologice. Contextul istoric al perioadei prezentate a influențat în mod semnificativ această viziune. Schimbările externe ale societății și pericolele politice au transformat viața bisericească în una din ce în ce mai lăuntrică. Au o influență pozitivă asupra consolidării dinamicii eclesiologice endogene. Acest lucru se datorează în primul rând Episcopilor Transilvăneni.

Punctul forte al lucrării este reprezentat de literatura teologică prezentată, care în cadrul tratatelor se specialitate sunt prea puțin sau chiar deloc cunoscute. Prezentările unor scrieri semnificative ar putea face subiectul/baza unor cercetări viitoare.

Cuprins

Introducere

Capitolul I: Prezentarea istorică și dogmatică a studiului euharistic.

1. Euharistia ca și chenarul teologiei liturgice. O abordare sistematică.

1.1. Accente teologice în studiul euharistic.

1.1.1. Contextul istoric al Euharistiei.

1.1.2. Excurs 1: Misa Romana

1.2. Studiul euharistic în secolul 20.

1.2.1. Euharistia în învățăturile Conciliului al II. din Vatican

1.2.2. Excurs 2: Cina pascală

1.3. Euharistia în liturgie

2. Teologia euharistică a secolului 19: pre-istoria și punctele centrale

2.1. Studiul euharistic Tridentin și efectele diferențelor legate de doctrina harică

2.1.1. Sessiones de eucharistia

2.1.2. Sacrificiul euharistic

2.1.3. Doctrina despre mântuire și sacramentologia în Conciliul al II. din Vatican

2.1.3.1. Conceptul tomist

2.1.3.2. Teologii scolasticii

2.2. Neotomismul: între tradiție și modernism. Recepția Tridentină

2.2.1. Renașterea scolasticii: neotomismul

2.2.2. Provocări în era iluminismului

- [2.2.3. Romanticism și reînnoirea teologică](#)
- [2.3. Euharistia, ca punctul forte a *ordo salutis* în teologia lui Scheeben.](#)
 - [2.3.1. Opera mântuirii în ordinul creației](#)
 - [2.3.2. Hristos ca mediator și mijlocitor al re-creării](#)
 - [2.3.3. Ispășire și jertfă](#)
- [3. Transilvania în umbra Conciliului Tridentin](#)
 - [3.1. Situația religioasă și politică a secolului 18. Analiză contextuală.](#)
 - [3.2. Semne prevestitoare alarmante la început de secol 19.](#)
 - [3.3. Episcopi catolici renaștentiști – dispoziții bisericești](#)
 - [3.3.1. Episcopul \[Szepesy Ignác și concilul diacezan din 1822.\]\(#\)](#)
 - [3.3.2. Episcopul \[Haynald Lajos \\(1852–1864\\)\]\(#\)](#)
 - [3.3.3. Episcopul \[Fogarasy Mihály \\(1864–1882\\)\]\(#\)](#)
 - [3.3.4. \[Lönhárt Ferencz: despre moștenirea creștină\]\(#\)](#)
 - [3.3.5. \[Contele Mailáth Gusztáv Károly \\(1897–1938\\)\]\(#\)](#)
- Rezumat
 - [3.4. Clerul – modele de urmat – viață creștină organizată](#)
 - [3.4.1. Euharistia în scrierile preoților](#)
 - [3.4.1.1. \[Potyó Ferencz: Discurs\]\(#\) cu ocazia sărbătorii Trupului și Sângelui lui Hristos](#)
 - [3.4.1.2. Discurs despre „Cina cea de Taină a Domnului”](#)
 - [3.4.1.3. \[Szabó János \\(1767–1858\\)\]\(#\)](#)
 - [3.4.2. Izvoarele vieții spirituale: marii sfinți ai Euharistiei](#)
 - [3.4.2.1. Sfântul din Ars](#)
 - [3.4.2.2. Sfântul ”drumului mic”](#)
 - [3.4.3. Congresuri euharistice: educația euharistică](#)
 - [3.4.3.1. Congres în privința educației religioase](#)
 - [3.4.3.2. Apostolat Liturgic](#)
- [4. Rezumat](#)
- [Capitol II. : Doctrina euharistiei în literatura teologică din secolul 19](#)
 - [1. Discursuri educative euharistice](#)
 - [1.1. Catecheza lui \[Lang János\]\(#\)](#)
 - [1.2. Discursul cu ocazia sărbătorii Trupului și Sângelui lui Hristos susținut de \[Szebeni János\]\(#\)](#)
 - [1.3. Discurs Bisericesc. \[Herbánszky Adolf\]\(#\)](#)
 - [1.3.1. Efectul sacramentar](#)
 - [1.3.2. Culmile vieții religioase](#)
 - [1.3.3. Jertfă și cruce](#)
 - [1.3.4. Sacrament și crez](#)
 - [1.4. \[Rudloff Leo: Euharistia ca punct central al vieții religioase\]\(#\)](#)
 - [1.4.1. Euharistia în centrul vieții sacramentale](#)
 - [1.4.2. Prezență - transubstanțiere](#)
 - [1.4.3. Jertfă și sfântă liturghie](#)
 - [1.5. \[Chaumont: Comportament Euharistic\]\(#\)](#)
 - [1.6. \[Nogáll János: rodul adorației euharistice\]\(#\)](#)
 - [2. Euharistia în teologia dogmatică maghiară: tradiție și reinterpretare teologică în teologia lui Schütz Antal](#)
 - [2.1. Excurs: \[Répászky József\]\(#\)](#)
 - [2.2. Hristos în sacramentul Euharistiei: principii teologice](#)
 - [2.2.1. \[Locul euharistiei: loc de întâlnire între om și Dumnezeu\]\(#\)](#)

- [2.2.2. Hristos cel prezent între noi: prezență și transsubstanțiere](#)
- [2.3. Euharistia: mister de credință și rațiune. Patrimoniul scolasticii](#)
- [2.3.1. Mister de credință și înțelegere](#)
- [2.3.2. Excurs: Viață sacramentală în dogmatica lui Bangha Béla](#)
- [2.4. Teologia euharistiei](#)
- [2.4.1. Euharistia – locul legământului](#)
- [2.4.2. „Fețele” euharistiei](#)
- [2.4.3. Abordarea fizico-teologică a transsubstanțierii](#)
- [2.4.4. Mistica euharistiei](#)
- [2.4.5. Interpretarea eclesiologică a euharistiei](#)
- [2.4.6. Sfânta Liturghie ca jertfă](#)
- [2.5. Sacramentul euharistiei în viața religioasă](#)
- [2.5.1. Centralism în doctrina sacramentală](#)
- [2.5.2. Efectul sacramentar](#)
- [2.5.3. Oficiere și comunicare](#)
- [2.5.4. Euharistia în viața spirituală: cinstirea euharistiei](#)
- [2.5.5. Dimensiunea escatologică a euharistiei: zălogul prezentului și trecutului](#)
- [2.6. Rezumat](#)
- [Capitolul III.: Viață religioasă euharistică. Considerații teologice aplicate](#)
- [1. Despre cinstirea Euharistiei](#)
- [1.1. Euharistia ca sursă a interpretării sensului veștii creștine](#)
- [1.2. Cult euharistic organizat](#)
- [2. Din viața Asociațiilor Euharistice](#)
- [2.1. Prezentare generală: regulament, structură](#)
- [2.1.1. Societăți fondate pentru cultul euharistiei și ajutorarea comunităților bisericești sărace – Cluj Napoca](#)
- [2.1.1.1. Asociația Euharistică din Cluj](#)
- [2.1.1.2. Regulamentul asociației](#)
- [2.1.1.3. Semnificația Asociației Euharistice din Cluj Napoca](#)
- [2.1.2. Regulile asociației din Baraolt](#)
- [2.1.3. Sărbători euharistice](#)
- [2.1.3.1. Sărbători euharistice în Târgu Secuiesc](#)
- [2.1.3.2. Sărbători euharistice în Turda](#)
- [2.2. Viața internă a Asociațiilor Euharistice](#)
- [2.2.1. Cinstirea Preasfintei Inimi a lui Isus și Asociația Mariei](#)
- [2.2.2. Sfânta împărtășanie, liturghia și rugăciunea](#)
- [2.3. Viața externă și activitatea Asociației Euharistice](#)
- [2.3.1. Activități lumești](#)
- [2.3.2. Viața comunitară](#)
- [3. Asociațiile în viața credinței: Rezumat](#)
- [Concluzii finale](#)
- [Bibliografie](#)
- [1. Documente bisericești](#)
- [1.1. Domus Historia](#)
- [1.2. Ziare și reviste diacezane](#)
- [1.3. Discuții, declarații](#)
- [2. Materiale din arhivă](#)
- [2.1. Circulare](#)

- [2.2. Arhiva Arhiepiscopiei din Alba Iulia](#)
 - [3. Literatură de specialitate](#)
 - [3.1. Lexicoane și culegeri](#)
 - [3.2. Scrieri ale părinților bisericești](#)
 - [3.3. Cărți de specialitate, studii](#)
- Apendice

Bibliografia folosită în lucrare

- **Documente bisericești**

- **Domus Historia**

Domus Historia. Székelyudvarhely.

Marosvásárhelyi *Domus Historia*, 1 (1722. június 7.)

Domus Historia, 2 (1736. május 31.)

Domus Historia, 6 (1763. június 2.)

- **Ziare și reviste diecezane**

Erdély Egyházmegyei Értesítő 2 (1876)

Közművelődés III. évf. 22 (1880. május 29).

Közművelődés V. évf. 23 (1882. június 10).

Közművelődés, V. évf. 40 (1882. október 7).

Közművelődés VIII. évf. 25 (1885. június 20).

Közművelődés XX. évf. 46 (1897. november 13).

Papneveldei Értesítő (1877–78).

A Kolozsvári Oltáregyesület 1901–1904, 54–56. A társulati szabályok jóváhagyása: 1898. március 29. (Venutelli Vince bíboros). A hivatalos okmány fordítását lásd: *Emlékfüzet* (1902). 24.

Az Oltár. Az Erdélyi Oltáregyesületek hivatalos lapja. Engedélyezve 4181/ 1929. Főszerkesztő Dr. Hirschler József, prelátus-plébános, felelős szerkesztő: Dr. Faragó Ferenc theol. tanár. Kiadja a Róm. Kath. Plébánia.

Jézus Szentséges Szívének Hírnöke, havonta megjelenő, Kalocsán kiadott folyóirat. Szerkesztője Tóth Mike jezsuita atya.

Hirschler, József, *A mi örömünk és büszkeségünk*, in: Balázs Ferenc—Hirschler József (szerk.): *Erdélyi Oltáregyesületi Lap. Az oltáregyesületek hivatalos közlönye*. Havi folyóirat. Gyulaféhevár. Papnövelde. Gyulaféhevár 3 (1903). 81–82.

Jézus és a gyakori szent áldozás, meg még valami, in: *Erdélyi Oltáregyleti Lap* 1 (1903) 3–4.

Meghalt a pápa. XIII. Leó. Éljen a pápa. X. Pius, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 1 (1903), 1–2.

Jézus és a gyakori szent áldozás, meg még valami. in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 1 (1903) 3–4.

Meisel József: *Hogyan járnak sokan szent misére?* In: *Erdélyi Oltáregyleti Lap* 1 (1903) 22–24.

Egyesületeink életéből, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 1 (1903) 25–28).

Gyöngyök az Oltáriszentség életéből, in: *Erdélyi Oltáregyleti Lap* 1 (1903) 28–30.

Az oltáregyesületi tag a társadalomban, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 1 (1903) 37–38.

Fejér Imre, *Néhány szó a férfiakhoz*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 2 (1903) 33.

A tudatlanság, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 2 (1903) 41.

Hogy kell a szentmisére előkészülni, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 2 (1903) 58–59.

Imádkozzunk a Szentség ház előtt a más hitűekért, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap*

2 (1903) 59–60.

Egyesületeink életéből, Erdélyi Oltáregyesületi Lap 4 (1903) 151skk.

Bíró Huszár Károlyné, *Az Oltáregyesület és a Mária-társulat*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 1 (1904) 24–25.*

Székely Károly, *Kettőnként, vagy csoportokban?*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 1 (1904) 25–29.*

A szt. miséről, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 3 (1904) 93–94.*

Petri József, *Eucharisztikus összejövétel Torján*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 3 (1904) 94–96.*

A szent miséről, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 4 (1904) 97–99.*

Hirschler József, *Egyházi művészet*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 4 (1904) 113–115.*

Szentbeszéd jegyzetek, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 5 (1904) 50–151.*

A templom számára csak szépet és jót, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 5 (1904) 163 skk.*

A farsang, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 6 (1904) 161 sk.*

Valamit a térdhajtásról, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 7 (1904) 215–216.*

Egyesületeink életéből, Erdélyi Oltáregyesületi Lap 7 (1904) 216 skk.

Flóra, *Első szent áldozás*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 8 (1904) 237–239.*

Gondolatok az oltáregyesületi kiállításon, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 9 (1904).*

Kárpiss János, *Az oltáregyesület és a férfiak*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 9 (1904) 265–269.*

Imádási óra, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 9 (1904) 269–271.*

Adatok a kolosvári kiállításról, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 9 (1904) 271.*

Az örök lámpa, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 9 (1904) 263–265.*

Petri József, *Eucharisztikus ünnepek Kézdivásárhelyen*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 10 (1904) 303–308.*

Kóródy Péter, *A gyulafehérvári székesegyház új monstranciája*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap 5 (1905) 147–152.*

- **Discursuri, declarații**

A II. Vatikáni Zsinat tanítása, Szerk. Cserháti József/ Fábián László, Budapest 1986.

A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, *Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21).

A Szent Írás és Szent Atyák bizonyításai az Úri Sz. Vatsorából, melyet Úr napján a szabad kir. Kolozsvár várossa megyés templomában 1832. esztendő szent. Iván Hava 21 napján élő nyelvenelmondott Gábor János Kolozsvári segéd-pap.

A XXXIV. Nemzetközi Eukarisztikus Kongresszus Emlékkönyve, Budapest 1938.

Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai (Marosvásárhely, 1943. október 19–21.), Budapest 1944.

Az Oltáriszentség imádása és szegény egyházak gyámolítására alakult egyesület. Károlyfehérvár 1859.

Az Úr Vatsorája egy ünnepi beszédben melyet tartott az úgynevezett Úr napján Potyó Ferentz sz. kir. város Marosvásárhelyi káplán 1815.

Christus Dominus, Bán E. (ford.), in: Diós I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000.

Das Herremahl, Gemeinsame römisch-katholische-evangelisch-lutherische Kommission, Paderborn/Frankfurt 1978.

Denzinger, H. – Hünermann, P., *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg 1998³⁸.

Denzinger, H. – Schönmetzer, A., *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg 1965³⁶.

Dicsérvételek az Urat, Gyulafehérvár 1993.

Gaudium et Spes, Goják J. (ford.), in: Diós I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000.

Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland. Beschlüsse der Vollversammlung, *Gottesdienst*, Freiburg 1976, 196–225.

Hozsanna, Budapest 1982.

Lumen Gentium, Kelemen V. (ford.), in: Diós I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000.

Presbyterorum Ordinis, Bán E. (ford.), in: Diós I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000.

Quam singulari Christus amore, in: AAS 2, 1910.

Unitatis Redintegratio, Szabó Gy. (ford.), in: Diós I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000.

XI. Pius, *Miserentissimus Redemptor*, in: AAS 6 (1928) 167–178.

XIII. Leó, *Aeterni Patris* enciklikája, Róma 1879.

- **Materiale din arhivă**

- **Circulare**

308/1830: Kérelmi és beszámoló levél.

577/1848: Horváth Dánielhez címzet levél.

583 d. Az Oltár egylet által szervezet sorsjegyek díjainak névsorra.

583 d. Kérés a böjt alóli felmentéssel kapcsolatba, betegsége hivatkozva.

583 d. Schnirek Emil országos tébolyda igazgatójának beszámolója és levelei.

1897. július 12: Bérnálási beszámolók.

3600/1897: VI. körlevél.

4841/1897: VII. körlevél.

702/1898. IV. körlevél.

1542/1898: IV körlevél.

100/1899: MailáthMailáth Gusztáv Károly gróf. Újévi köszöntője.

Mailáth püspök körlevele. Kelt Károlyfehérvárott 1898, Hatvanad Vasárnapján.

2530/1899: VII. körlevél.

902/1900: III. körlevél.

961/1900: IV. körlevél.

3800/1900: Hálaadó mise Kolozsváron. Levél.

3980/1900: Levél a papsághoz és a hívekhez.

5001/1900: Leó püspöknek körlevele latinul.

802/1901. IV. körlevél.

1304/1901: VI. körlevél.

1803/1902: IV. körlevél.

1938/1902: V. körlevél.

• **Arhivele Arhiepiscopiei din Alba Iulia**

GyÉL, Nagykászon 1743.

GyÉL, Gyergyószentmiklós 1751. február 3.

GyÉL, Csíkszentsimon 1755.

GyÉL, 1776. augusztus 26, Csíkszenttamás.

GyÉL, Torockószentgyörgy, 1777. július 19.

GyÉL 2092/ 1802.

GyÉL, *Visitatio Canonica*. Fogaras 1821.

GyÉL, *Visitatio Canonica*. Kolozsvár 1822.

GyÉL, *Visitatio Canonica*. Marosvásárhely 1822.

GyÉL, I. 13/e Vegyes iratok, 94. doboz: Herbánszky Adolf, *Egyházi beszéd, melyet a kolozsvári akadémiai szentegyházban úrnapi sátoros ünnepély alkalmával tartott*, Kolozsvár 1846.

GyÉL 2150/ 1854: Levél a püspökhöz – Udvarhely.

GyÉL 2350/ 1854.

GyÉL 918/ 1855: Levél a kanonokhoz és espereshez.

GyÉL 1001/ 1859.

GyÉL 1001/ 1859.

GyÉL 1001/ 1859.

GyÉL 133/ 1860: „Az Oltári Szentség imádása, és szegény egyházad gyámolítására Kolozsvárt alakuló női egyesület alapszabályairól”

GyÉL 1666/ 1861.

GyÉL 2034/ 1861.

GyÉL 1500/ 1862: Approbatio regularum.

GyÉL 1607/ 1862: Templomi felújítás kérelem.

GyÉL 2092/ 1862: Körlevél az erdélyi papsághoz.

GyÉL 2881/ 1862: Püspök úrnak címzett levél.

GyÉL 925/ 1863.

GyÉL 1514/ 1863.

GyÉL 1737/ 1863.

GyÉL 2715/ 1863.

GyÉL 1865-1867/ 1989/ 1874: Lónhárt Ferenc személyi hagyatéka, 1. doboz.; Lónhárt Ferenc beszámolója 1872-ből; Lónhárt Ferenc nagybőjti elmélkedése, beszéde; Lónhárt Ferenc elsőáldozási beszámolója 1867-ből; 1865 Elsőáldozási beszámoló Kolozsvárról; Karácsonyi prédikáció 1867; Prédikáció 1866-ből; Prédikáció, vagy elmélkedés az Oltári szentségről Kászonfalván; Elsőáldozási beszéd 1866-ből; Kolozsváron elsőáldozás utáni nap miséjének prédikációja; Elsőáldozási elmélkedések 1869; Az Eukarisztiáról szóló elmélkedések, vagy prédikációk sorozata; Húsvéti prédikáció 1874-ből.

GyÉL 1877/ 1864.

GyÉL 750/ 1866: Levél a főespereshez.

GyÉL 2911/ 1866: Bakk András beszámolója.

GyÉL 860/ 1896: Lönhart Ferenc psk. 1896-ban kiadott körlevele a Jézus Szíve tisztelet fontosságáról.

GyÉL, I. 13/e Vegyes iratok (= Teológiai és hitbuzgalmi nyomtatványok), 96. Doboz: Chaumont, *A pap és az Oltáriszentség. 30 Elmélkedés. 1. Elmélkedés: A pap lényeges kötelmeiről a legméltóságosabb Oltáriszentség iránt.* A német kiadás után fordította Bodonyi János Antal, Kecskemét 1896. GyÉL 1600/ 1897.

GyÉL 4841/ 1897.

GyÉL 1452/ 1898.

GyÉL 100/ 1899.

GyÉL 601/ 1900: Jézus Szíve litánia (Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae Diocesis Transylvaniensis).

GyÉL 961/ 1900.

GyÉL 3800/ 1900.

GyÉL 3980/ 1900.

GyÉL 1802/ 1901.

GyÉL 3634/ 1901.

GyÉL 1802/ 1902: Egyházmegyei eucharisztikus kongresszus.

GyÉL 3000/ 1907: Jézus Szíve ájtatosság

GyÉL 815/ 1911: Tanításterv és utasítások.

GyÉL 7080/ 1915.

GyÉL 7442/ 1917: Jézus Szíve Szövetség.

GyÉL 145/ 1938: eucharisztikus hetek, tematikus beszédek szervezése, ill. tartása.

GyÉL 680/ 1938: gyermekek korai szentáldozása.

- **Literatura de specialitate**

- **Lexicoane, culegeri**

*Lexikon für Theologie und Kirche*³, szerk. W. Kasper et al., Freiburg Basel Wien, 1993–2001.

Magyar Katolikus Lexikon, Szerk. Diósi István, Budapest 1997.

A népi jámborság és liturgia direktórium, Budapest 2005.

Új Magyar Lexikon, Budapest 1962.

- **Scrieri ale părinților bisericești:**

Antiochiai Szent Ignác, *Az efezusiakhoz*, in: Vanyó László (szerk.), *Ókeresztény írók* 3, Budapest 1980, 163–171.

Aquinói Szent Tamás, *A teológia foglalat* I., Budapest 2002.

Aranyszájú Szt. János, *Homilie zu Hebraer* 3,1, in: PG 64, 489 D.

Didakhé (Azaz a tizenkét apostol tanítása), in: Vanyó László (szerk.), *Ókeresztény írók* 3, Budapest 1988, 91–101.

Iraeneus, *Contra haereses*, in: PG 7, 1–337 C.

Jusztinosz, *Párbeszéd a zsidó Trifonnal*, in: Vanyó László (szerk.), *Ókeresztény írók* 8, Budapest 1984, 133–311.

Nagy szent Gergely, *Homilien über Ezechiel*, in: PL 76, 785–1072.

Radbertus Paschasius, *De corpore et sanguine Domini* (831). Magyarul: *Az Úr Testéről és Vérééről*, ford. Rókai Zoltán, Budapest 2001, 11–117.

Római Hippolitusz, *Apostoli hagyomány. Traditio apostolica*, in: Vanyó László (szerk.), *Ókeresztény írók* 5, Budapest 1983, 85–86.

Szent Ágoston, *A szentháromságról*, in: Vanyó László (szerk.), *Ókeresztény írók* 10, Budapest 1985.

Szent Ágoston, *Contra Julianum*, Lib. 5 cap. 4, in: PL 45, 1435.

Szent Ágoston, *De correctione et gratia*, cap. 7, in: PL 44, 924.

Szent Ágoston, *De dono perseverantiae*, cap. 2, in: PL 45, 996.

Szent Ágoston, *De praedestinatione sanctorum*, cap. 11, in: PL 44, 976.

Szent Ágoston, *De praedestinatione sanctorum*, cap. 16, in: PL 44, 983; cap 17, in: PL 44, 986.

Szent Ágoston, *Enchiridion sive de fide spe et caritate*, cap. 53, in: PL 40, 257.

Szent Ágoston, *Isten városáról. De civitate Dei II.*, (ford. Földváry A.), Budapest 2005.

Szent Ágoston, *Magyarázatok a hitvalláshoz*, Szerk. Heild Gy.–Somos R., Budapest 2003.

- **Cărți de specialitate, studii**

Az Erd. R. Kath. Irodalmi Társulat: *Egy-két jótanács a gyermekek nevelésére*, Gyulafehérvártt 1880.

Az Oltári Szentség folytonos imádása és szegény egyházak gyámolítására alakult egyesület Brassóban, 1860.

Az Oltáriszentség imádása és a szegény templomok gyámolítására alakult Kézdi-Vásárhelyi Oltár-Egylet alapszabályai, Brassó 1867.

Az örökimádás eredetéről és mibenlétéről, in: Havi Közlöny 34 (1911), 150–155.

A 40 órás szentségimádás, in: Havi Közlöny 31 (1908), 302–308.

A Gyermek Jézusról és a Szent Arcról nevezett SZENT TERÉZ utolsó beszélgetései nővérével, Jézusról nevezett Ágnes anyával, Anonymus, Roma 1974

A Szent írás és Szent Atyák Bizonyításai az Ur Sz. Vatsoráról az „Úr napján a szabad Kir. Kolosvár Várossa megyés templomában, Kolosvár 1832..

Abbé, M., *Szól az arsi szent*, ford. Váczi J., Tótfalu 1991.

Apor P., *Metamorphosis Transsylvaniae*, h. n. 1987.

Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai (Marosvásárhely, 1943.

október 19–21.), Budapest 1944.

Az Úr vatsorája – Egy Ünnepi Befzédben mellyet tartott Az ugy nezevett ÚRNAPJÁN. Potyó Ferenc Sz. Kir. Város/ Maros-Vásárhelyi Káplány 1815. Kolosvárt.

Backers, *Die Christologie des hl. Thomas und die griechischen Kirchenväter*, Padenborn 1931.

Bagossy B, *A jozefinizmus hatása s az erdélyi egyházmegyék küzdelme ezek ellenében.* In: *Az erdélyi katholicizmus multja és jelene* (szerk. Gyárfás E.). Dicsőszentmárton 1925.

Bajtai Zs., *Krisztus tanúi a történelemben*, Budapest 1989.

Balázs M., *Felekezetiég és fikció*, Budapest 2006.

Bálint S., *Karácsony, Húsvét, Pünkösöd*, Budapest 1989.

Balthasar, H. U. von, *Die Messe, ein Opfer der Kirche?*, in: Uő, *Spiritus Creator, Skizzen zur Theologie III.*, Einsiedeln 1967, 166–217.

Bangha B., *A katolikus Egyház krisztusi eredete* (= Katolikus Kultúrkönyvtár IV), Budapest 1923.

Bangha B., *Jézus Szívének ígérete*, Budapest 1928.

Bangha B., *A négyszáz éves Jézus Társaság*, Budapest 1940.

Bangha B., *Jézus Szívének nagy ígérete*, Budapest 1928.

Bánk József, *Jézus közelében*, Budapest 1984.

Bartmann, B., *Grundriss der Dogmatik*, Freiburg 1931.

Batiffol, P., *L'Eucharistie*, Paris 1925.

Benkő A. (szerk.), *1938–1988 Eukarisztikus Emlékkönyv*, Eisenstadt 1988.

Berta F. – Hevenesi J., *Haurietis aquas, XII. Pius pápa apostoli körlevele Jézus Szentséges Szívének tiszteletéről*, Budapest 1999.

Betz, J., *Eucharistie als zentrales Mysterium*, in: *Mysterium Salutis*, Szerk. J. Feiner és M. Löhrer, Einsiedeln 1973.

Betz, J., *Die Eucharistie in der Zeit der griechischen Väter*, Bd. II/1: *Die Realpräsenz des Leibes und Blutes Jesu im Abendmahl nach dem Neuen*

- Testament*, Freiburg 1961.
- Betz, J., *Die Eucharistie in der Zeit der griechischen Väter*, I/I. Freiburg 1961.
- Betz, J., *Eucharistie in der Schrift und Patristik. Handbuch der Dogmengeschichte*, IV/4, Freiburg 1979.
- Bíró B., *Az eucharisztikus világkongresszusok története*, in: Bangha Béla (szerk.), *Az Eucharisztia*, Budapest 1938, 245–265.
- Bíró V., *Székhelyi Gr. Mailáth Mailáth G. Károly*, Kolozsvár 1940.
- Bornkamm, G., *Herrenmahl und Kirche bei Paulus*, in Uö, *Gesammelte Aufsätze II.*, München 1970, 138–176.
- Bougaud E., *A kereszténység és korunk*. II. Kötet: *Jézus Krisztus*. Ford. Dobos Lajos és Spett Gyula, Nagyvárad 1882.
- Cantalamessa, R., *Megszentelődésünk forrása az Eucharisztia*, (Ford. Büki P.), Budapest 1999.
- Chaunu, P., *Felvilágosodás*, Budapest 1998.
- Clemen, C., *Religionsgeschichtliche Erklärung des Neuen Testaments. Die Abhängigkeit des ältesten Christentums von nichtjüdischen Religionen und philosophischen Systemen*, Giessen 1909.
- Csergő B., *A szülői értekezletek és a hittanár*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 115–116.
- Dehabe J., *A Római Katolikus Káté alapos és könnyen felfogható értelmezése, válogatott történelmi példákkal. Segédkönyv az iskolai és templomi hitértelmezéshez, ford. Répássy János, IV. Kötet: Bűn és erény, malaszt és szentségek*, Eger 1886.
- Dávid E., *Oltáregylet és Mária Kongregáció írásában*, in: *Az Oltár* 4 (1931) 114–116.
- Diekamp, F., *Katholische Dogmatik nach den Grundsätzen des heiligen Thomas I-II.*, Münster 1930–34⁷.
- Diós I., *A szentek élete*, Budapest 1984.
- Dóka K., *Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században*, Budapest 1997.
- Dölger, F., *Die Eucharistie nach den Inschriften frühchristlicher Zeit*, Münster

1922.

Egyed Á., *Erdély 1848 évi Utolsó Rendi Országgyűlése*, Marosvásárhely 2001.

Egyházi beszédek. Kettős hódolati irány egy rövid egyházi beszédben foglalva, melyet az Aranyasi-Thordai-'s A. Fejéri Unitárius Esperesti környékbeli Egyházi-Rend által Első Ferdinánd F. Aust. Császárt – ezen néven V. Cseh és Magyar Király, Erdély N. Fejedeleme és Felsője aránti Hódolati, 's az Erdélyi Nemzeti és Vallási egyességi sz. Eskük' letétele alkalmára hivatalos felszólítás' következtében irt, 's a' Thoroczkói Unitáriusok' Templomában vidéki 'Sinat' tartásakor Július 25-ik napján 1838-ban el is mondott H. Karácsonfalvi FÜZI FERENCZ Abrudbányai Unitárius pap, Kolozsvártt, a kir. Lyceum betüivel 1838, A Keresztény Tudomány Isteni Eredetű S Idvezítő szellemű. Ifju Papok vizsgáztatását megnyitó rövid Beszédben Toroczkón előadva vizsgálati Előülő Gyöngyösi István O-Thordai Unitárius Pap által (uo. 28–44), és Kozma Gergely Esperest felszólító beszédje (uo. 45–48).

Előd I., *Katolikus dogmatika*, Budapest 1978.

Éltes K., *A Keresztény Katolikus Vallás Alaptana* a középtanodai felsőbb osztályú ifjuság használatára, Gyula-Fehérvártt 1873.

Emeis, D., *Sakramenten-Katechese*, Freiburg Basel Wien 1991.

Endes M., *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*, Budapest 1935.

Entz G., *A gyulafehérvári székesegyház*, Budapest 1958.

Erdő P., *Egyházi Törvénykönyv*, Budapest 1985.

Eröss A., *A megváltás. A megváltás dogmája Scheeben teológiájában*, Kolozsvár 1942.

Eröss A., *Die Herrlichkeit der göttlichen Gnade. Scheebens Gnadenlehre in ihrer ersten Fassung*, Rom 1935.

Eröss A., *Die persönliche Verbindung mit der hl. Dreifaltigkeit*, in: *Scholastik* 11 (1936), 378–379.

Eröss A., *Dogma und Liturgie*, in: *Liturgisches Leben* 7 (1935) 80–84.

Eröss A., *Dogma és élet*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 56–66.

Eröss A., *Imádságra nevelés*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 79–86.

Espenberger, N., *Grund und Gewißheit des übernatürlichen Glaubens in der Hoch- und Spätscholastik*, Paderborn 1915.

Faragó F., *Mit kellene tudni egy középiskolát végzett embernek a Szentírásból?*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 45–55.

Fejős Z. – Küllös I. (szerk.), *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*, Budapest 1990.

Fejtő F., *II. József*, Budapest 1997.

Feneberg, R., *Christliche Paschafeier und Abendmahl*, München 1971.

Ferenczi S., *Sacerdos Transilvanici. Az erdélyi egyházmegye papjai – történeti áttekintés*, Kolozsvár 2012.

Ferenczi S., *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest Kolozsvár 2009.

Filozófiai ÁBÉCÉ, 1983.

Fogarasy M., *Keresztény igazságok egyházi beszédekben I.*, Nagyvárad 1861.

Fónagy Z., *Modernizáció és polgárosodás 1849–1914*, Budapest 2001.

Franzelin, I.B., *Tractatus de ss. Eucharistiae Sacramento et sacrificio*, Roma 1868.

Franzen, A., *Kis egyháztörténet*, Szeged 1998.

Galcsek Gy., *Az oltáregyesületek közelebbi és távolabbi feladatai. Az Oltáregyesületek nem pusztán nőegyletek*, in: Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, Bécs 1912, 51–56.

Gassmann, G. – Lienhard, M. (Szerk.), *Um Amt und Herrenmahl. Dokumente zum evangelisch/römisch-katholischen Gespräch*, Frankfurt 1974.

Gerken, A., *Die Gegenwart Christi: in der Eucharistie. Analyse und Interpretation neuerer Deutungen der Realpräsenz*, in: *Stimmen der Zeit* 191 (1973), 553–562.

- Gerken, A., *Theologie der Eucharistie*, München 1973.
- Gilson, É. – Böhner, Ph., *Die Geschichte der christlichen Philosophie von ihren Anfängen bis Nikolaus von Cues*, Paderborn 1937.
- Glossner, M., *Die Lehre des hl. Thomas vom Wesen der Gnade*, Mainz 1876.
- Gombocz Z. – Melich J., *Magyar etymologiai szótár I.*, Budapest 1914.
- Grabmann, M., *Die Geschichte der katholischen Theologie seit dem Ausgang der Väterzeit*, Freiburg 1933.
- Grabmann, M., *Scheebens theologisches Lebenswerk*, in: *Matthias Joseph Scheeben: Natur und Gnade. Versuch einer systematischen, wissenschaftlichen Darstellung der natürlichen und übernatürlichen Lebensordnung des Menschen*, Freiburg 1949⁴, XXI–XLI.
- Grabmann, M., *Thomas von Aquin, eine Einführung in seine Persönlichkeit und Gedankenwelt*, Freiburg 1935.
- Gyáni G. – Kövér Gy., *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Budapest 2003.
- Hahn, F., *Der urchristliche Gottesdienst*, Stuttgart 1970.
- Hám J., *Urnupra, 1829. Az oltári szentségben a kenyér és a bor Krisztus valóságos teste és vére*, in: *Meszlényi Gyula, Boldog emlékü Hám János szatmári püspök egyházi szentbeszédei. I. Kötet*, Szatmár 1894, 10–23.
- Hám J., *Urnupra, 1832. Az Oltári Szentség nagytitka a) értelmüktől engedelmességet b) szivüktől szeretetet követel*, in: *Meszlényi Gyula, Boldog emlékü Hám János szatmári püspök egyházi szentbeszédei. I. Kötet*, Szatmár 1894, 24–39.
- Háner P. (szerk.), *A francia forradalom története*, Budapest 1996.
- Harnack, A. von, *Lehrbuch der Dogmengeschichte I.: Die Entwicklung des Kirchlichen Dogmas*, Freiburg Leipzig 2010.
- Heitsch, J., *Wahrheit als Erinnerung*, in: *Hermes* 91 (1963) 36–52.
- Herbánszky A., *Egyházi beszéd, melyet a kolozsvári akadémiai szentegyházban úrnapi sátoros ünnepély alkalmával tartott*, Kolozsvár 1846.
- Hermann E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973.

- Hermann E., *A katolikus egyház története Magyarországon*, München 1973.
- Hinzen, G., *Die neuere Diskussion über die eucharistische Wandlung. Darstellung, kritische Würdigung, Weiterführung*, Bern Frankfurt 1976.
- Hirschler j., *Róma és az Oltáregyesületek*, in: *A Kolozsvári Oltáregyesület 1901–1904*, 53–56.
- Höfer, J. – Lehmann, K. et al., *Evangelisch-Katolische Abendmahlsgemeinschaft?*, Regensburg Göttingen 1971.
- Höfer, J., *Vom Leben zur Wahrheit*, Freiburg 1936.
- Höfer, J., *Von der ersten zur zweiten Auflage von Scheebens Handbuch der Katholischen Dogmatik*, in: Scheeben, M. J., *Handbuch der Katholischen Dogmatik. Erstes Buch: Theologische Erkenntnislehre*, Freiburg 1948², V–XXIII.
- Imets K., *A hittanár és a hivatásápolás*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 86–90.
- Imhof, U., *A felvilágosodás Európája*, Budapest é.n.
- Jedin, H., Agostino Moreschini, *Aurelius Augustinus*, Köln 1930.
- Jeremias, J., *Die Abendmahlsworte Jesu*, Göttingen 1959³.
- Jitianu L., *Grundlegung einer orthodoxen Anthropologie aus ökumenischer Perspektive*, Cluj-Napoca 2008.
- Jitianu, L., *A kulturális anamnézis sodrása ellen*, in: SThTr 12 (2009/ Supplementum), 21–35.
- Jitianu, L., *Az élet teológiája*. In: Farkas Z. – Jitianu, L. (szerk.), *Az értelem fényével és a szív melegével. Eröss Alfréd*, Budapest–Kolozsvár 2009, 20-39.
- Jungmann, J. A., *Der Gottesdienst der Kirche*, Innsbruck 1955.
- Karácsonyi J., *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban*, Nagyvárad 1906.
- Kájoni J., *Keresztény katolikusok egyházi énekes könyve*. A Csík Somlyai Klostrom Betűivel 1805.
- Käsemann, E., *Das theologische Problem des Motivs vom Leibe Christi*, in: *Uő. Paulinische Perspektiven*, Tübingen 1969, 178–210.

Kehl, M., *Eucharistie und Auferstehung. Zur Deutung der Ostererscheinungen beim Mahl*, in: *Geist und Leben* 43 (1970), 90–125.

Kereszty R., *Wedding Feast of the Lamb. Eucharistic Theology from a Historical, Biblical and Systematic Perspective*, Chicago 2006.

Kereszty R., „Eucharisztia – valóságos jelenlét”. *Gondolatok Szabó Ferenc cikkéhez*, in: <http://www.tavlatok.hu/76/76tanulmanyok.htm>.

Kertelge, K., *Die soteriologischen Aussagen in der urchristlichen Abendmahlsüberlieferung und ihre Beziehung zum geschichtlichen Jesus*, in: *Trierer Theologische Zeitschrift* 81 (1972), 193–202.

Kis Szent Teréz útikalauza a hétköznapi életre, (Ford. Jakubinyi György), Augsburg 1981.

[Komáromy Dezső—Imre Gergelyné]: *A kolozsvári oltáregyesület titkári, ruhatárosnői és pénztárosi jelentése*, Kolozsvár 1910.

Krautwig, N., *Die Grundlagen der Bußlehre des J. Duns Scotus*, Szerk. Arbeitsgemeinschaft „Wissenschaft und Weisheit“, Freiburg 1938.

Kühár F., *Az örök élet forrásai a hét szentségben*, Budapest 1932.

Laczika F., *A család felajánlása Jézus Szentséges Szívének*, Budapest 1928.

Láng János Németh Országi Buzgó Plébánus Úrnak a 'Felséges Tsászár' Tartományiban-levő Német, kivált falusi köz-nép oktatására, érdemessen világosságra botsájtatott, most pedig Magyar Országi ugyan azon Nép lelki hasznára, hazánk' nyelvére fordítatott Katekétika beszédjei. Az Öreg Katekismus' Rendje szerént. Harmadik rész a' Szeretetről, Vátzon 1800.

Leeuw, G. van der, *A vallás fenomenológiája*, Budapest 2001.

Lelki kincstár. Keresztény hívők számára. Szerk. és kiadja Nogáll János. Harmadik kötet: *Ligouri szent Alfonz szentség-látogatásai*, Pest 1867.

Léon-Dufour, X., *Le pain de la vie*, Párizs 2005.

Lienhardt, R., *Unser Glaube. Einführung in die Geisteswelt der katholischen Dogmas für gebildeten Laien*, Freiburg 1931.

Lisieux-i Szent Teréz önéletrajza, (Ford. Kis Mónika), Budapest 1974.

Löhrer, M., *Überlegungen zur Interpretation lehramtlicher Aussagen als Frage des ökumenischen Gesprächs*, in: *Gott in Welt II. (Festschrift für K. Rahner)*,

Freiburg 1964, 499–523.

Lönhárt Ferencz erdélyi püspök élete 50 éves áldozári jubileuma alkalmából. Dr. Bilinszky Lajos és Prokupek Sámuel, Dr. Tódor József országgyűlési képviselő, kanonok úr 400 korona jutalomdíjával kitüntetve, Nagyszeben 1894.

Lubac, H. de, *Corpus Mysticum. Eucharistie und Kirche im Mittelalter*, Einsiedeln 1969.

Marton J. – Jakabffy T., *Az erdélyi katolicizmus századai*, Kolozsvár 2009.

Marton J., *Katolikus egyháztörténet II*, Kolozsvár 2001.

Marton J., *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, in: *Studia Theologica Budapestinensia* 5, Budapest 1993.

Marton J., *Fogarasy Mihály élete és munkássága*, Gyulafehérvár 2005.

Marton J., *Egyháztörténeti adatok a gyulafehérvári egyházmegye történetéhez*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 21, 2009/1–4, 175–176.

Marton J., *Szepesi Ignác püspök eucharisztikus beállítottsága*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 13/1 (2010) 147–161.

Mausbach, J., *Die Ethik des hl. Augustinus*, I–II., Freiburg 1929.

Medvigy M., *Film és hanglezem középiskolai vallásitanításunkban*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 40–45.

Melcher A., *Hitelemző beszédek I.*, Szeged 1893.

Meszlényi Gy., *Boldog emlékü Hám János szatmári püspök egyházi szentbeszédei*. I. Kötet, Szatmár 1894.

Meszlényi A., *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Budapest 1934.

Methodus recte gubernandi parochiam, et dirigendi animas in s. Tribunali Poenitentiae, Tyrnaviae 1803.

Metz, J.B., *Memoria passionis. Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban*, Budapest 2008.

Mihályfi Á., *Az emberek megszentelése*, Budapest 1926.

- Mohl A., *Mária-kongregáció története*, Győr 1998.
- Molitor F., *II. József, a császári Don Quijote*, Budapest 1978.
- Munkay J., *A Jézus Krisztus Isten Fia s Világ Megváltója kínszenvedésének és halálának története*, B. Gyarmaton 1858.
- Müller L., *A Jézus Szíve-tisztelet története*, Budapest 1944
- Nagy J., *Kenózis: paradigma a közösségi lelkiesség és lelkipásztorkodás számára*, Kolozsvár 2008.
- Nemeshegyi P., *Az Eukarisztia*, Róma 1975.
- Neuenzeit, P., *Das Herrenmahl. Studien zur paulinischen Eucharistieauffassung*, München 1960.
- Neunheuser, B., *Eucharistie in Mittelalter und Neuzeit* (= HDG IV. 4b.), Freiburg Basel Wien 1963.
- Nogáll J., *A keresztény hitrendszer*, Nagyvárad 1875.
- Nóda M., *Élő liturgia. A II. Vatikáni zsinatot megelőző liturgikus megújulás és hatása az erdélyi egyházmegye liturgikus életére*, Budapest Kolozsvár 2012.
- Oeing-Hanhoff, L., *Zur Wirkungsgeschichte der platonischen Anamnese-Lehre*, in: *Collegium Philosophicum. FS Joachim Ritter*, Basel 1965, 240–271.
- Pál D., *A leventék vallás-erkölcsi nevelése*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 100–105.
- Papenheim, M., *Restauration* szócikk, in: *LThK 8*, Freiburg 2003³, 1128–1129.
- Papi Eucharisztikus Társulat* (= *Associatio Sacerdotalis adorationis Sanctissimi Sacramenti*), in: *Az oltár II/2* (1929).
- Pascher, J., *Eucharistia. Gestalt und Vollzug*, Münster München 1947.
- Patsch, H., *Abendmahl und historischer Jesus*, Stuttgart 1972.
- Pesch, O. H., *Eucharistie heute. Ehrlicher Versuch eines Rückweges nach vorn*, in: *Bibel und Kirche 31* (1976), 102–112.
- Pesch, R., *Wie Jesus das Abendmahl hielt. Der Grund der Eucharistie*, Freiburg 1977.

Petavius, *De Deo uno et trino*, Bd. I/II, Neuausgabe des Traktats von C. Passaglia und Cl. Schrader, Rom 1857.

Petró L., *Az erdélyi hitoktatásügyi kongresszus*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 5–7.

Petró L., *Az ifjuság eucharisztikus életének fejlesztése, különös tekintettel az állami iskolákra*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 15–21.

Petruch A., *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, Kecskemét 1992.

Philipp, W., *Das Werden der Aufklärung in theologiegeschichtlicher Sicht*, Görlitz 1957.

Pohle, J., *Lehrbuch der Dogmatik I-III.*, Paderborn 1931–33⁸.

Powers, J., *Eucharistie in neuer Sicht*, Freiburg 1969.

Pölöskei F., *A magyar parlamentarizmus a századfordulón*, Budapest 2001.

Prat, F., *La Théologie de s. Paul II.*, Paris 1929.

Rahner, K. – Häußling, A., *Die vielen Messen und das eine Opfer*, in: QD 31, Freiburg 1966.

Rahner, K., *Die Gegenwart Christi im Sakrament des Herrenmahls*, in: *Schriften zur Theologie IV.*, Einsiedeln 1960, 357–385.

Ratzinger, J., *Das Problem der Transsubstantiation und die Frage nach dem Sinn der Eucharistie*, in: ThQ 147 (1967), 129–158.

Ratzinger, J., *Ist die Eucharistie ein Opfer?*, in: *Concilium* 3 (1967), 299–304.

Reatz, A., *Reformversuche in der katholischen Dogmatik Deutschlands zu Beginn des 19. Jahrhunderts*, Mainz 1917.

Rejtőd Tiborc, *Az erényekre való nevelés*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 27–35.

Rejtőd Tiborc, *Egy kényes téma hitelemzése a leányközépiskolában*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 67–79.

Répászky József, *Általános Dogmatika vagyis alapzatos theologia (alapvető hittan) (Dogmatica generalis. Theologia fundamentalis) I-II*, Eger 1878.

Révay Tibor, *Oltáregyesületek szervezése, egymáshoz való viszonya, országos szövetsége*, in: *Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson*, Bécs 1912, 60–67.

Rudloff, L., *Rövid Dogmatika Világiak Számára*, Budapest 1936.

Szakáts Antal, *Illemnevelés*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 35–40.

Sala, G.B., *Transsubstantiation oder Transsignifikation? Gedanken zu einem Dilemma*, in: *ZKTh* 92 (1970), 1–34.

Salacz G., *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában (1867–1918)*, München 1974.

Sándor Imre, *Gravissimum officium*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 7–10.

Schäfer, Ph., *Kirche und Vernunft. Die Kirche in der katholischen Theologie der Aufklärungszeit*, München 1974.

Scheeben, M., *Die Herrlichkeit der göttlichen Gnade*, Freiburg 1949⁷.

Scheeben, M., *Natur und Gnade. Versuch einer systematischen, wissenschaftlichen Darstellung der natürlichen und übernatürlichen Lebensordnung des Menschen*, Freiburg 1949⁴.

Scheffczyk, L., *Die Heilszeichen von Brot und Wein. Eucharistie als Mitte christlichen Lebens*, München 1973.

Schillebeeckx, E., *Die eucharistische Gegenwart. Zur Diskussion über die Realpräsenz*, Düsseldorf 1967.

Schilson, A., *Aufklärung* szócikk, in: *LThK* 1, Freiburg 2003³, 1207–1216.

Schmaus, M., *Der Glaube der Kirche* V/3, St. Otilien 1982².

Schmitt, V., *Die Verheissung der Eucharistie Jn 6 bei den Vätern* 2, Würzburg 1900.

Schneider, Th., *Gewandeltes Eucharistieverständnis?*, Einsiedeln 1969.

Schneider, Th., *Die neuere katholische Diskussion über die Eucharistie*, in: *EvTh* 35 (1975), 497–524.

Schneider, Th., *Opfer Jesu Christi und der Kirche. Zum Verständnis der Aussagen des Konzils von Trient*, in: *Catholica* 31 (1977) 51–65.

Schneider, Th., *Das Opfer der Kirche nach der dogmatischen Konstitution »Lumen Gentium« des Vaticanum II.*, in: *Wissenschaft und Weisheit* 41 (1978), 19–31.

Schneider, Th., *Zeichen der Nähe Gottes*, Mainz 1979.

Schneider Th., *A dogmatika kézikönyve 2*, Budapest 1997.

Schnitzler, Th., *Was die Messe bedeutet. Hilfen zur Mitfeier*, Freiburg Basel Wien 1978.

Schnitzler, Th., *Was die Sakramente bedeuten. Hilfen zu einer neuen Erfahrung*, Freiburg Basel Wien 1982.

Scholder, K., *Grundzüge der theologischen Aufklärung in Deutschland: Geist und Gestalt der Reformation*, Berlin 1966, 460–486.

Schulte, R., *Die Messe als Opfer der Kirche. Die Lehre frühmittelalterlicher Autoren über das Opfer*, Münster 1959.

Schürmann, H., *Der Paschamahlbericht Lk 22,15-18*, Münster 1968².

Schürmann, H., *Der Einsetzungsbericht Lk 22,19-20*, Münster 1969².

Schütz A., *Krisztus jelenléte az Oltáriszentségben*, Budapest 1910.

Schütz A., *A szentmise áldozati mivolta az újabb áldozatelméletek világánál*, in: *Az Ige szolgálatában* 22 (1928).

Schütz A., *Eucharisztia. Az Oltáriszentség a hit és ész világánál*, Budapest ³1943.

Schwager, R., *Geht die Eucharistie auf Jesus zurück?*, in: *Orientierung* 39 (1975), 220–223.

Serédi Jusztinián (szerk.), *A XXXIV. Nemzetközi eucharisztikus kongresszus emlékkönyve*, Budapest 1938.

Somorjai Á. – Zombori I. (szerk.), *A katolikus egyház Magyarországon*, Budapest 1991.

Soóthy Gy., *A gyulafehérvári eucharisztikus kongresszuson 1902. június 6-án*

tartott előadások gyűjteménye, Gyulafehérvár 1902.

Sparr, W., *Vernünftiges Christentum: Wissenschaften im Zeitalter der Aufklärung*, Görlitz 1985.

Stakemeier, E., Stakemeier, *Glaube und Rechtfertigung. Das Mysterium der christlichen Rechtfertigung aus dem Glauben dargestellt nach den Verhandlungen und Lehrbestimmungen des Konzils von Trient*, Freiburg 1937.

Szabó János *Egyházi Beszédei*, Kolozsvár 1848.

Szagos Gy. – Várnagy A. (ford.), *Sacrosanctum Concilium*, in: Diós I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000.

Szántó K., *A katolikus egyház története II*, Budapest é.n.

Szász I., *A hittannak, mint tantárgynak tanítása a középiskolákban*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 105–114.

Szebeni J., *Az Oltári Szentség mint érdeklője a' Hitnek, Reménységnek és Szeretetnek. Egy Urnapi beszédben, melyet Kolo'svárt 1840-ben a' Királyi Akadémia Templomában mondott Szebeni János, Sz. Ferencz szorosbb Rendin levő Pap, jelenleg a' Hit-Tudományának Rendkívüli Tanítója*, Kolozsvár 1840.

Szivós D., *Az ifjuság vallásos és hazafiai nevelésének mai kérdései*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 10–15.

Szunyogh X. F., *A közös szentmiseáldozat*, Pannonhalma 1923.

Szunyogh X. F., *A katolikus újjászületés és a liturgia*, in: *Pannonhalmi szemle* 3.1 (1928) 4–14.

Szunyogh X. F., *A liturgikus apostolság munkaprogramja*, in: *Pannonhalmi Szemle* 9.4. (1934) 259–269.

Szunyogh X. F., *A Szentmise kialakulása*, Budapest 1936,

Szunyogh X. F., *Imaközösségre épített élet*, in: Mihálovics Zsigmond (szerk.) *Igerhirdetés és liturgia*, Budapest 1941, 92–117.

Szunyogh X. F., *A liturgikus apostolság kérdései*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 21–27.

Tamási Zs.-J., *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848-as forradalomban*, Kolozsvár 2007.

Teilhard de Chardin, P., *Hymne de l'Univers*, Párizs 1961.

Testvéreink a szentek, Eisenstadt 1980.

Thezárovich Gábor N. Váradi plébános, *Úr napi hála prédikáció melyet élő nyelven elmondott Nagyváradon Sz. Iván Havának 13-dikán 1819. Sz. Iván Havának 4-dikén 1820 és ismét Sz. Iván Havának 24-dikén*, Nagyvárad 1821.

Tournely, *De augustissimo Eucharistiae sacramento; La perpétuité de la foi de l'Église catholique touchant l'Eucharistie* I-III. 1669 kk.; IV-V. 1711.

Török J., *Egyetemes egyháztörténelem*, Budapest 1999.

Veress E., *Szentóra*, Brassó 1918.

Veszely K. (szerk.), *Erdélyi Róm. Kath. Püspöki Megye Autonómiája*, Gyulafehérvár 1893.

Vilma G., *A gyakori szentáldozásról szóló dekrétum magyarázata*, in: *Erdélyi Oltáregyesületi Lap* 2 (1908), 33–37.

Virágh A., *A Szívőárda szerepe a mai életben*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 90–93.

Waigand J., *Mit tehet a hitoktató a misszióért?*, in: *A Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Az Erdélyi Rk. Hitoktatásügyi Kongresszus előadásai* (Marosvásárhely, 1943 október 19–21), 94–99.

Walter, E., *Eucharistie. Bleibende Wahrheit und heutige Fragen*, Freiburg 1974.

Walter, P., *Scheeben, Matthias Joseph* szócikk, in *LThK* 9 (Szerk. Kasper, W. et al.), Freiburg Basel Wien, 1993–2001³, 116–117.

Walter, P., *Neuscholastik, Neuthomismus* szócikk, in: *LThK* 7, Freiburg 2003³, 779–782.

Welte, B., *Zum Verständnis der Eucharistie*, in: *Uö: Auf der Spur des Ewigen*, Freiburg 1965, 459–467.

Wiederkehr, D., *Das Sakrament der Eucharistie*, Freiburg/ Schweiz 1976.

Wohlmuth, J., *Realpräsenz und Transsubstantiation im Konzil von Trient. Eine historischkritische Analyse der Canones 1-4 der Sessio XIII*. Bd. 2, Bern Frankfurt

1975.

Cluj Napoca, 23. noiembrie 2012.

Candidat:

Horváth István